

Kirkkoslaavin ortografiasta, translitteroinnista ja ääntämisestä laulajille

Modernia kirkkoslaavia kirjoitetaan tavallisesti kyrillisellä kirjaimistolla. Käytössä on erilaisia ortografisia järjestelmiä, joista yleisimmin vastaantulevat ovat:¹

- 1) Perinteinen kyrillinen kirjaimisto diakriitteineen (aksentteineen, henkäysmerkkeineen ja lyhennysmerkkeineen). Tässä kirjaimistossa on 41 nykyään käytössä olevaa kirjainta. Joistakin kirjaimista on olemassa typografisia variantteja.
- 2) Venäläinen vanhan ortografian siviiliaakkosto, jota käytetään (yleensä) ilman diakriitteja. Tästä kirjaimistosta käytössä on 35 kirjainta. Kirjaimista ei ole typografisia variantteja.
- 3) Venäläinen uuden ortografian siviiliaakkosto, joka pohjautuu edelliseen ja josta slaavissa käytetään 31 kirjainta.

Useimmat kirkkomusiikkinuotit on tekstitetty jommallakummalla siviiliaakkostolla.

Jos kuka on opiskellut venäjää, hän voi huomata, että vanhan ortografian siviiliaakkoston mukainen kirjoitustapa eroaa nykyvenäjältä seuraavilta osin:

- A) Kun sana päättyy uudessa ortografiassa kovaan konsonanttiin, vanhassa se päättyy kovaan merkkiin (ъ).
- B) Kirjaimia ъ ja ѣ ei slaavissa käytetä.
- C) Tekstissä esiintyvät seuraavat nykyvenäjältä puuttuvat kirjaimet: і, ѣ (kursiivilla ѣ), ѳ ja в. Nämä kirjaimet on nykyvenäjässä korvattu kirjaimilla и, е, ф ja и tai в. Ne äännetään slaavissa kuten nykyvenäjässä.

Translitteroinnista

Koska länsimaiseen yleissivistykseen ei kuulu kyrillisellä kirjaimistolla kirjoitettujen tekstien sujuva sisälukutaito, slaavinkieliset kirkkomusiikkinuotit pyritään translitteroimaan eli kirjoittamaan slaavi latinalaisella aakkostolla ääntämistä helpottavalla tavalla. Asiaa mutkistaa se seikka, että erilaisia translitterointitapoja on useita. Ei myöskään ole olemassa standardia slaavin translitteroimiseksi. Tämän vuoksi varmin tie korrektiin ääntämykseen on sanan alkuperäisen kirjoitusasuun huomioiminen (tai sen rekonstruoiminen silloin kun kyrillinen kirjoitusasu puuttuu nuotista).

Seuraavaan taulukkoon on koottu slaavin kirjaimet perinteisellä kirjaimistolla ja siviiliaakkostolla (suluissa annetaan kursiivimuodot näiden poiketessa suorista) sekä joitakin vaihtoehtoja niiden translitteroimiseksi. Muitakin (yleensä kummallisimpia) translitterointitapoja on mahdollista joutua kohtaamaan.

Kyrillinen aakkosto	Siviiliaakkosto	Suomalainen	Vaihtoehtoinen	Englantilainen	Vaihtoehtoinen	Musica Russica ²	Muita
А, а	А, а	a		a		a	
Б, б	Б, б	b		b		b, ß	
В, в	В, в	v		v		v, ṽ, f	
Г, г	Г, г (ѣ)	g		g	gh	g, gh	h (ukrainal.)
Д, д	Д, д (ѣ)	d		d		d, ð	
Е, е, ѣ	Е, е	e, je		e, ye	e, ie	e, ye	
Ж, ж	Ж, ж	ž	zh	zh	ž	zh	
З, з	З, з	z		z		z, ž, s	s (huono)
З, з	З, з	z		z		z, ž, s	s (huono)
И, и	И, и	i		i		i	
Й, й	Й, й	j	i	y	i	y	
І, і	І, і / И, и	i		i		i	
К, к	К, к	k		k		k	
Л, л	Л, л	l		l		l, ĺ	
М, м	М, м	m		m		m, m̃	
Н, н	Н, н	n		n		n, ñ	
О, о, ѳ	О, о	o		o		o	
У, у, ѳ	У, у	o		o		o	
П, п	П, п	p		p		p, p̃	
Р, р	Р, р	r		r		r, ř	
С, с	С, с	s		s		s, š	
Т, т	Т, т (ѣ)	t		t		t, t̃	

¹ Mainittujen lisäksi on olemassa ei-venäläisiä kirjoitustapoja, kuten ukrainalainen, bulgarialainen, serbialais-kyrillinen ja serbialais-latinalainen. Niitä ei tarkastella tässä.

Kyriallinen aakkosto	Siviiliaakkosto	Suomalainen	Vaihtoehtoinen	Englantilainen	Vaihtoehtoinen	Musica Russica	Muita
У, у, ъ, ѣ, ѝ, ѥ	У, у	u		u		u	
Ф, ф	Ф, ф	f		f		f	
Х, х	Х, х	h		kh	ch / x	h	
О, о	О, о (Om, om)	ot		ot		ot	
Ц, ц	Ц, ц	ts		ts	c	ts	z (huono)
Ч, ч	Ч, ч	tš	č / tsh	ch	č / tsh	ch	
Ш, ш	Ш, ш	š	sh	sh	š	sh	
Щ, щ	Щ, щ	štš	šč / shtsh	shch	šč	shch	š (väärä tapa)
Ъ, ъ	Ъ, ъ	—		—	” / ”	—	
Ы, ы	Ы, ы	y		y	ı̇	ı̇	
Ь, ь	Ь, ь	’ / ’	—	’ / ’	—	(~)	j (joskus)
Ѣ, ѣ	Ѣ, ѣ (n) / E, e	e, je (ě)		e, ye	e, ie (ie)	e, ye	i (ukrainal.)
Ю, ю	Ю, ю	ju		yu	iu (iu)	yu, iu	ü (?), ’u
Я, я	Я, я	ja		ya	ia (ia)	ya, ia	ä, ’a
Ѧ, ѧ	Ѧ, ѧ	ja		ya	ia (ia)	ya, ia	ä, ’a
Ѣ, ѣ	Кс, кс	ks		ks	x	ks	
Ѧ, ѧ	Пс, пс	ps		ps		ps	
Ѧ, ѧ	Ѧ, ѧ / Ф, ф	f	ḟ	f	ḟ	f	
Ѧ, ѧ	Ѧ, ѧ (В, И) / И, и, В	i, v		i, v		i, v, v̇	ý

² Musica Russican translitterointikaava pyrkii huomioimaan eräät foneettiset hienoudet kuten liudentumat (merkki ~) ja soinnillisten konsonanttien ajoittaisen ääntymisen soinnittomina kuten venäjässä. Haittapuolena on paitsi translitteraation verraten mutkikas visuaalinen asu, myös se, että merkintätapa saattaa houkutelaa ääntämykselliseen liioitteluun.

Kirkkoslaavin ääntäminen

Kirkkoslaavin ääntämyksessä on alueellista vaihtelua. Suomessa pyrimme ääntämään slaavia samaan tapaan kuin sitä on perinteisesti äännetty Venäjällä. Tämä ei tarkoita, että slaavia äännettäisiin kuin se olisi venäjää.

Slaavin kirjaimista suuri osa ääntyy kuten vastaavat kirjaimet suomen kielessä. Keskeisimmät poikkeukset tähän periaatteeseen on esitetty alla.

ж → ž, zh	Äännetään kuten <i>s</i> englannin sanassa <i>treasure</i> .
з → z	Äännetään soinnillisena <i>s</i> -kirjaimena (esim. saksan <i>Seele</i>).
ч → tš, č, ch	Äännetään kuten <i>ch</i> englannin sanassa <i>chop</i> .
ш → š, sh	Äännetään kuten sanassa <i>shakki</i> .
щ → štš, šč, shch	Äännetään suunnilleen kuten englannin sanaliitossa <i>fresh cheese</i> tiiviisti yhteen luettuna.
х → h, kh	Äännetään kuten <i>ch</i> saksan sanassa <i>ich</i> .
й → j	Äännetään lyhyenä i:nä. Kuuluu samaan tavuun edeltävän vokaalin kanssa (jolloin muodostuu diftongin tapainen äänne).
ы → y	Taka-i. Äännetään i:n ja u:n välimuotona, ei y:nä (kuten <i>i</i> englannin sanassa <i>dip</i>).
ѡ → i tai v	Kirjain vastaa kreikan ipsilonia, joka ääntyy toisinaan i:nä ja toisinaan v:nä. Tavataan ainoastaan erisnimissä ja lainasanoissa.
ю → ju, yu	J ääntyy ю:n ollessa sanan alussa ja vokaalin jäljessä. Kun ю on konsonantin jäljessä, j:tä ei äännetä. Sen sijaan edeltävä konsonantti liudentuu, mikäli se voi liudentua (ks. alempana).
я → ja, ya	Huomautukset kuten ю.

Konsonantit ж (ž), ш (š) ja ц (ts) ovat aina liudentumattomia, kun ч (tš) ja щ (štš) ovat aina liudentuneita. Koska edellämainitut ääntyvät vain yhdellä tavalla, tästä seikasta ei tarvitse suuresti välittää.

Loput konsonantit voivat olla liudentumattomia tai liudentuneita, eli ne voivat ääntyä kahdella erilaisella tavalla. Liudentumattomat konsonantit ääntyvät periaatteessa kuten suomen konsonantit. Liudentuneet konsonantit äännetään liudentumattomia pehmeämmin ja niin, että niissä on j-mäistä sävyä (vrt. espanjan ñ).

Konsonantit useimmiten liudentuvat e:n, и:n, ю:n, я:n ja ы:n edellä, mikä olisi syytä huomioida ääntämisessä. Lisäksi н, с, з, т, д voivat liudentua eräiden liudentuneiden konsonanttien edellä, mutta tällä ei lauletaessa ole suunnatonta merkitystä. Musica Russican translitterointikaavassa liudentumat osoitetaan matomerkein (~).

Slaavin ääntäminen poikkeaa kirjoitetusta seuraavasti

- Äänneiden š, ts, ž perään kirjoitettu i (и) äännetään taka-i:nä (ы) kuten venäjässä.
- Sananloppuiset (ja sananloppuista kovaa merkkiä ъ edeltävät) soinnilliset konsonantit ääntyvät tavanomaista soinnittomampina, siten, että ne lähestyvät vastaavia soinnittomia konsonantteja: b → p, d → t, g → h (ei k), v → f, z → s, ž → š.
- Slaavista (ja venäjistä) puuttuu ng-äänne. Esim. ангелъ äännetään an-gel.

Slaavin ääntämys poikkeaa venäjän ääntämyksestä seuraavilta osin

- 1) Slaavissa kirjain r (g) äännetään hieman pehmeämmin kuin normivenäjässä.
- 2) Adjektiivien ja pronomiinien yksikön genetiivin -aro/-oro (-ago/-ogo) -päätte äännetään siten kuin se kirjoitetaan, siis ei [avo].
- 3) Samoin äännetään pronominit moero (mojego), tvoero (tvojego), ero (jego) jne.
- 4) Painottomien vokaalien ääntämys ei eroa painollisista. Painoton o äännetään [o], siis ei [a]. Painoton я äännetään [ja], ei [ji]. Jne.
- 5) Painollisen e:n sisältävät verbipäätteet -et (-jet) ja -em (-jem) äännetään siten kuin ne kirjoitetaan, ei [jot], [jom].
- 6) Usean konsonantin yhdistelmät pyritään ääntämään ilman keskimmäisten konsonanttien katoa.

Kyrillisen aakkoston diakriiteista

Kirjoitettaessa slaavia asianmukaisesti kyrillisellä aakkostolla käytössä on joukko diakriittisia merkkejä. Kirkkomusiikissa kyseeseen tulevat lähinnä painomerkit ja henkäysmerkki (lyhennysmerkkejä ei musiikissa laajasti tavata). Ääntämisen kannalta hyötyä on erityisesti painomerkeistä, jotka kirjoitetaan sanan painollisen vokaalin ylle. (Painoja ei kirjoiteta mm. prepositioihin.) Painomerkit ovat seuraavat:

Merkki	Nimitys	Käyttö
´	ákuutti (oksia)	Painon ollessa muualla kuin sananloppuisella vokaalilla (tavallisesti). Voi esiintyä sanan lopussa, jos sanaa seuraa painoton partikkeli tai pronomini.
`	gravis (varia)	Sanan päättyessä painolliseen vokaaliin (tavallisesti). Lisäksi käytetään yhdestä vokaalista koostuvissa pronomineissa osoittamaan kaksikko- ja monikkomuotoja niiden ollessa yksikkömuotojen kaltaisia sekä näistä pronomineista erällä johdimmilla muodostetuissa konjunktioissa.
ˆ	sirkumfleksi (kamora)	Käytetään akuutin asemesta osoittamaan kaksikko- ja monikkomuotoja silloin kun nämä ovat yksikkömuodon kaltaisia.

Painomerkin lajilla ei ole vaikutusta ääntämiseen.

Slaavissa käytetään yhtä henkäysmerkkiä, joka on *spiritus lenis* (kr. *psili*). Se kirjoitetaan sananalkuisen vokaalin ylle. Sillä ei ole mitään vaikutusta vokaalin ääntämiseen. Tämä merkki muistuttaa ulkoasultaan sirkumfleksiä, johon sitä ei tule sekoittaa.

Jos sananalkuinen vokaali on painollinen, henkäysmerkki yhdistyy akuuttiin ja joskus myös gravikseen. (Se ei voi yhdistyä sirkumfleksiin.)

Henkäysmerkki		Henkäysmerkki + akuutti		Henkäysmerkki + gravis	
´	á	ˆ	á	ˆ	á

Lyhennysmerkit

Kyrillisellä aakkostolla slaavia kirjoitettaessa joitakin tavallisia sanoja voidaan lyhentää erityisillä lyhennysmerkeillä (tilan säästämiseksi tai muista syistä). Useimmat lyhennysmerkit koostuvat yläindeksikirjaimesta ja siihen toisinaan liittyvästä koustusta. Musiikissa jossain määrin tavallinen lyhenne on *jerok*, joka kuitenkin ei vaikuta ääntämiseen.

Lyhennysmerkki	Merkin nimitys	Lyhennetty sana	Avattu sana
ˆ	Yleislyhenne. (Voidaan tavata nuoteissa, joskin harvoin.)	Б҃҃҃	БѢ҃҃҃
ˆ	<i>Jerok</i> . (Lyhentää kovan merkin. On nuoteissa.)	Ѓ́	Ѓ́҃
ˆ	S-lyhenne.	М҃҃҃҃҃	МНЛОЄ҃҃҃҃҃
ˆ ˆ ˆ ˆ ˆ	V-, n-, r-, tš- ja o-lyhenteet.	З҃	З҃҃҃҃҃
ˆ	D-lyhenne.	Н҃҃	НЄ҃҃҃҃҃
ˆ ˆ ˆ	Z-, ž- ja h-lyhenteet.	Р҃	Р҃҃҃҃҃

Yleislyhenteen merkkiä käytetään myös numeroiden yhteydessä. Numerot kirjoitetaan kyrillisessä ortografiassa arabialaisten numeroiden asemesta kirjainsymbolein.

ā	1	ī	10	ā̇	19	ñ	80	ψ	700
ā̇	2	ā̇	11	ā̇	20	č	90	ω	800
ā̇	3	ā̇	12	ā̇	21	ř	100	ц	900
ā̇	4	ā̇	13	ā̇	22	р̇	138	ā̇	1000
ā̇	5	ā̇	14	ā̇	30	č	200	⌘	1967
ā̇	6	ā̇	15	ā̇	40	č	300	ā̇	2007
ā̇	7	ā̇	16	ā̇	50	č	400	⌘	7475
ā̇	8	ā̇	17	ā̇	60	ϕ	500	ā̇	100 000
ā̇	9	ā̇	18	ā̇	70	χ	600	⌘	1 000 000